

Thema artikel

Huwelijksvormen in het Oude Testament

Wie vertrouwd is met het Oude Testament weet dat er sprake is van verschillende huwelijksvormen. Zo wordt er zowel gesproken over huwelijken binnen als buiten de eigen sociale groep (endogamie en exogamie) en over huwelijken met één of meerdere vrouwen (monogamie en polygamie).

In dit artikel wil ik stilstaan bij deze fenomenen en ook overdenken hoe we dit vandaag moeten interpreteren.

Endogamie en exogamie

Wanneer een huwelijk wordt gesloten binnen een sociale eenheid spreken we van endogamie. Al naar gelang de groepsspecificatie is er sprake van bijvoorbeeld etnische endogamie, sociaal-maatschappelijke endogamie, regionale endogamie of godsdienstige endogamie. Endogamie, in de zin van huwen binnen de familie, vindt meerdere malen plaats in de tijd van de aartsvaders: Nahor huwde zijn nicht Milka (Gen.11:29), Abram huwde zijn halfzus Sarai (Gen.20:12), Isaak huwde zijn nicht Rebekka (Gen.24:15), Ezau huwde zijn nicht Machalath (Gen.28:9), Jakob huwde zijn nichten Lea en Rachel (Gen.29:12), Amram huwde zijn tante Jochebed (Num.26:59), Mozes roept de dochters van Selofchad om te huwen binnen de stam van hun vader (Num.36:6).

Tegenover endogamie staat exogamie, wat betekent dat iemand niet huwt met een persoon uit dezelfde sociale groep. Bijbelse voorbeelden hiervan zijn Ezau die Hethitische en Kanaänitische vrouwen huwt (Gen.26:34; 28:6-9), Juda die een Kanaänitische huwt (Gen.38:2), Jozef die een Egyptische huwt (Gen.41:45), Mozes die een Moabitische/Kusitische huwt (Ex.2:21;

Num.12:1), Simson die een Filistijnse huwt (Ri.14), Boaz die een Moabitische huwt (Ruth 4:13), David die een Kalebitische en Aramese huwt (2Sam.3:3), Batseba die een Hethitische man huwt (11:3), Salomo die vrouwen uit diverse volken huwt (1Kon.3:1; 11:1; 14:21), Hiram's moeder die met een Fenicische man huwt (1Kon.7:13-14), Achab die een Fenicische huwt (1Kon.16:31), Ester die de Perzische koning Ahasveros huwt. De meeste van deze huwelijken vonden plaats, omdat de persoon in kwestie een lange tijd in het buitenland verbleef (Jozef, Mozes, Ester) of om de politieke invloed te vergroten (David, Salomo).

Meermaals waarschuwt het Oude Testament voor het sluiten van huwelijken met andere volken (Ex.34:16; Joz.23:12). De hoofdrede hiervoor is om het volk te beschermen tegen de afgodendienst. In Ri.3 blijkt dat het volk zich niet aan dit voorschrift hield en daadwerkelijk de afgoden begon te dienen: 'Maar toen de Israëlieten eenmaal tussen de volken van Kanaän woonden, te weten de Hethieten, Amorieten, Perizzieten, Chiwvieten en Jebusieten, namen ze hun dochters tot vrouw en gaven ze hun eigen dochters aan de zonen van die volken, en dienden hun goden' (vs.5-6; vgl. 1Kon.11:4).

In Deut.7 wordt het volk expliciet verboden om huwelijken met mannen of vrouwen uit andere volken te sluiten: 'Wanneer Jahweh, u God, u gebracht heeft in het land waar u naartoe gaat om het in bezit te nemen, en Hij vele volken van voor uw ogen verdreven heeft, de Hethieten, de Girgasiëten, de Amorieten, de Kanaänieten, de Fereziëten, de Hevieten en de Jebusieten, zeven volken, die groter en machtiger zijn dan u, ... dan ... mag u geen huwelijksbanden met hen aangaan: uw dochters mag u niet geven aan hun zonen, en hun dochters niet nemen voor uw zonen' (vs.1-3).

Met de zeven genoemde volken in het land mocht Israël geen huwelijksbanden sluiten. Volgens het intertestamentaire joodse boek *Jubileeën* bedoelde Mozes met deze uitspraak, dat Israël met geen enkel ander volk mocht huwen (30:11). In diezelfde lijn schrijft Philo van Alexandrië in zijn *De Specialibus Legibus*: 'Mozes beval geen enkele huwelijksrelatie aan te gaan met een ander volk' (III.29), en eveneens Flavius Josephus: '[Salomo] huwde meerdere vrouwen uit de volken: Sidonitische, Tyrische, Ammonitische en Edomitische. Hiermee overtrad hij Mozes' Thora die joden verbood huwelijken aan te gaan met niet-Israëlieten' (*Joodse Oudheden* VIII.7.5). Maar deze uitleggingen zijn in tegenspraak met Deut.21:10-14 waarin Mozes Israël de vrijheid geeft om tijdens militaire veroveringen een buitenlands meisje mee naar huis te brengen en tot vrouw te nemen. De reden voor het verbod, om verbonden te sluiten met de in Deut.7:2 opgesomde volken, lag erin dat deze volken zich tegen Jahweh keerden en andere goden aanbaden. Het betreft specifiek volken in het land Kanaän, dat Jahweh aan Israël beloofde. Het ging dus niet om een algemeen verbod op interraciale huwelijken (etnische endogamie), maar om een bijzonder verbod op interraciale huwelijken met enkel die zeven volken die in het land verbleven. Wat de Thora in deze tekst voorschrijft is zodoende veel meer een algemeen verbod op interreligieuze huwelijken (godsdienstige endogamie). Alle andere volken aanbaden andere goden, maar er bestond geen concreet verbod om met een Egyptische te trouwen, mits deze persoon zich onderwierp aan het gezag van Jahweh. Later zouden Ezra en Nehemia, in de tijd van de ballingschap, streng optreden tegenover degenen die waren gehuwd met een niet-Israëliet (Ezra 9-10; Neh.13:23-27). Ezra en Nehemia kampen

daarmee met dezelfde problematiek rondom gemengde huwelijken als Maleachi die geconfronteerd werd met joodse mannen die naast hun vrouwen nog bijvrouwen hadden genomen uit het buitenland (Mal.2:11-16). Zij kozen in deze ethisch moeilijke situatie voor het minste kwaad door de vrouwen en kinderen weg te zenden.

Polygamie en monogamie

Israëls geschiedenis is bekend met de praktijk van polygamie. Hoewel het ideale huwelijk uit één man voor één vrouw en één vrouw voor één man bestond (Gen.2:24), koos de mensheid er al snel voor om dit model te schenden. De eerste waarbij we in de Bijbel vernemen dat dit gebeurde was Kaïns nakomeling Lamech. Hij had twee vrouwen, genaamd Ada en Silla (Gen.4:23). Toch was polygamie uitzonderlijk in de oudheid. De uitgebreide geschiedenis van huwelijken in het Egypte van de elfde tot vierde eeuw voor Christus, kent slechts twee voorbeelden van polygamie onder het gewone volk.¹⁾ Een monogaam huwelijk was ook in de tijd na Israël's terugkeer uit de ballingschap nog steeds het ideaal in Gods volk.

Hoewel monogamie het ideaal is, spreekt het Oude Testament zich niet expliciet uit voor of tegen polygamie. Sommige uitleggers proberen een ethische goedkeuring voor polygamie in het Oude Testament te vinden. Hiervoor dienen bij hen vooral de volgende zeven teksten:

- Jer.3:6-13 en Ez.23 beschrijven een 'bigamische' relatie van Jahweh met het noordrijk Israël en het zuidrijk Juda, wat een indirecte goedkeuring zou zijn van polygamie. - Het gaat echter in beide gevallen om allegorische beelden die niet de intentie hebben ethische normen voor het leven van de gelovige te geven.

- In 2Sam.12:2 wijst de profeet Nathan koning David erop dat Jahweh hem veel vrouwen schonk, wat een goedkeuring van polygamie zou inhouden. – Hoewel Nathan niet loochent dat God aan David vrouwen schonk, wordt dit echter ook niet expliciet goedgekeurd. Het is een feit dat zich in het leven van David voerde en waarin Gods hand werd gezien.
- Ex.21:10-11 en Deut.21:15-17 geven richtlijnen voor polygamie, wat deze huwelijksvorm als het ware goedkeurt. – Hoewel het juist is dat deze teksten richtlijnen geven, keuren ze polygamie net zo min expliciet goed als dat de richtlijnen in Deut.21:15-17 de haat van de man voor zijn vrouw goedkeuren (vgl. 23:18). Hoewel de Bijbel nergens polygamie als maatstaf voorstelt, bevat het verbondsboek dus toch wetsverordeningen in de omgang met situaties waar polygamie zich voordoet. Een parallel hiervan zien we ook in de verordening van het huwelijk, dat de Bijbel als onbreekbaar voorstelt, terwijl de Thora 'vanwege de hardheid van het menselijke hart' ook wetsverordeningen kent voor de huwelijkscheiding (Deut.24:1-5; vgl. Mat.19:8). De Mozaïsche Thora bevat dus niet alleen goddelijke verordeningen, maar ook regelgeving met betrekking tot door de zonde verworpen situaties.
- Deut.25:5-10 geeft richtlijnen voor het zwagerhuwelijk, waarbij de man kinderen verwekt bij de vrouw van zijn broer. Dit zou aangeven dat het Oude Testament de polygamie goedkeurt (zo: Babylonische Talmoed, traktaat Yebamoth 4.11). – Het is echter onduidelijk of de zwager gehuwd is. In de Bijbelse geschiedenis vinden we hiervan in elk geval geen voorbeeld terug. Zowel bij Tamar (Gen.38) als bij Ruth (Ruth) wordt het zwagerhuwelijk enkel toegepast als zij weduwe zijn geworden. De man die het dichtst bij Ruth staat, maar haar niet huwt, stelt volgens de Targum in Ruth 4:6: 'Ik kan haar niet huwen, want ik ben reeds getrouwd.'
- Lev.18:17-18 wijst erop dat een man niet een vrouw en haar dochter mag huwen, of een vrouw en haar zuster. Deze verwijzingen zijn nutteloos als polygamie niet geoorloofd is. – Opnieuw stelt de tekst dit niet expliciet.

Vanuit dezelfde redenering is te stellen dat Lev.19:29, waar een man verboden wordt zijn dochter tot prostituee te maken, het zou goedkeuren dat de man andere vrouwen tot prostituee maakt. Een geheel onbijbelse gedachte.

Hoewel het Oude Testament de polygamie nergens voorschrijft of goedkeurt, beschrijft het meerdere polygame personen. Het is belangrijk hierbij op te merken dat het niet altijd eenvoudig is de huwelijks staat concreet vast te stellen, omdat het Oude Testament begrippen als 'slavin' (*sjifchāh* of *'āmāh*, Gen.30:4), 'vrouw' (*'isjāh*, Gen.32:22) en 'bijvrouw' (*pîlegesj*, Gen.35:22) door elkaar gebruikt. Ik noem daarom enkel de personen van wie onbetwist is dat ze polygamie bedreven: Lamech, een nakomeling van Kaïn, is de eerste die twee vrouwen heeft (Gen.4:19). Later vernemen we dat zowel Nahor (Gen.22:20-24) als Abraham (Gen.25:6) meerdere vrouwen heeft. Zijn kleinzoon Jakob volgt hem daarin en huwt Lea, Rachel, Bilha en Zilpa (Gen.29:15-30; 30:1-9). Esau huwt drie vrouwen uit Kanaän (Gen.36:1-5; vgl. 26:34; 28:9) en zijn zoon Elifaz heeft een vrouw en bijvrouw (Gen.26:11-12). Gideon heeft meerdere vrouwen en een bijvrouw (Ri.8:30-31). Elkana heeft twee vrouwen: Hanna en Peninna (1Sam.1:2). Datzelfde kan worden gezegd van koning David (1Sam.18:17-30; 25:38-43; 2Sam.5:13), Salomo (1Kon.3:1; 11:3) en Rehobeam (2Kr.11:21).

Wel moet opgemerkt worden dat het hierbij telkens om situaties gaat waarin een man meerdere vrouwen heeft (polygynie of veelwijverij). Situaties waarin een vrouw meerdere mannen heeft (polyandrie of veelmannerij) komt in de Bijbel niet voor. Een van de hoofdredenen voor polygamie was het verwekken van kinderen. Zo worden Hanna en Sara gekleinerd voor hun onvruchtbaarheid door Peninna en Hagar (Gen.16:4-5; 1Sam.1:6), omdat hun man de voorkeur aan hen geeft (Gen.29:30-31; 1Sam.1:5). In Deut.21:15-17 werd daarom bepaald dat in een polygaam huwelijk de kinderen van de minder beminde vrouw niet onterfd mochten worden in het voordeel van de nakomelingen van de beminde vrouw. Toch zien we na de dood van Gideon dat het kwade hart dit

verbod aan de laars lapt en de andere erfgenamen om het leven gebracht worden (Ri.9). In de Griekse tijd hielden sommige filosofen een pleidooi voor polygamie. Toch verbood de latere Griekse en Romeinse maatschappij deze huwelijksvorm. Binnen het jodendom in het beloofde land heerste er verdeeldheid over het 'ja' of 'nee' tegen polygamie. Welvarende heersers in Israël pasten het eenvoudig toe. Anderen keerden zich ertegen. Zo pleit Hillel in de Misjnah voor de monogamie en betichten zijn opponenten hem van 'vrouwenvrees' (Aboth 2.7). Tijdens militaire rooftochten kwam het in de latere tijd nog lang voor dat mannen een bijvrouw namen.

De Romeinse wet keerde zich echter tegen het hebben van een bijvrouw en noemde het een schandelijk gedrag. Jezus Christus wees erop dat God vanaf het begin het voorbeeld stelde van de monogamie: 'Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zich hechten aan zijn vrouw, en die twee zullen één worden' (Mat.19:4; Gen.2:24). Dat leidde er allemaal toe dat de christelijke wereld de polygamie zou afwijzen en de monogamie zou aanvaarden als de huwelijksvorm die God vanaf het begin instelde.

Huwelijkssluitingen vroeger en nu

Elk huwelijk werd vroeger in het openbaar gesloten. Het is interessant daarbij te zien dat in Israël, evenals in Mesopotamië, het huwelijk een burgerlijke aangelegenheid was, waarvan niet vermeld wordt dat ze door een godsdienstige handeling werd bekrachtigd. Elke dorpsgenoot die aanwezig was, was getuige hiervan en werd ook daartoe opgeroepen. We zien dat duidelijk in het huwelijksverbond dat gesloten wordt tussen Boaz en Ruth. Boaz roept de oudsten van het volk en alle aanwezigen op om getuige te zijn van zijn huwelijk met Ruth: 'Daarop sprak Boaz tot de oudsten en alle anderen die daar waren: "U bent er vandaag getuige van dat ik van Naomi het gehele bezit van Elimelech en dat van Kiljon en Machlon koop. Daarmee neem ik ook Ruth tot vrouw, de Moabitische, de vrouw van Machlon, om de naam van haar overleden man te laten voortleven op zijn land. Zo zal zijn naam niet verloren gaan bij zijn verwanten en de inwoners van de stad. U bent daar vandaag

getuige van." "Ja," zeiden de oudsten en allen die bij de poort aanwezig waren, "daarvan zijn wij getuige." (Ruth 4:8-11a). Het sluiten van een huwelijk was een burgerlijke aangelegenheid (vgl. Gen.29:22; Ri.14:10). Archeologische opgravingen ontdekten huwelijkscontracten die hiervoor gebruikt werden. De codex van Hammurabi stelt dat een vrouw zonder legaal huwelijkscontract als ongehuwd geldt (§128). Ook de oude Grieken kende dit gebruik. Een van de Griekse documenten luidt als volgt: ²⁾ 'Dionysios zal Isidora voeden en kleden. Hij zal haar niet mishandelen, aanranden, verstoppen of aanvullen met een andere vrouw.' In de Bijbel ontbreekt een beschrijving van een huwelijkscontract. Wel waren zulke huwelijkscontracten bekend, zoals uit het joodse werk Tobit blijkt (7:14). Opgravingen in Egypte tonen Joods-Aramese huwelijkscontracten. Een van deze luidt als volgt: 'Zij is mijn vrouw en ik ben haar man vanaf deze dag tot eeuw...', en in een ander vernemen we: 'Jij bent vanaf nu mijn vrouw volgens de wet van Mozes'. ³⁾

Evenals vroeger is het sluiten van een huwelijk ook tegenwoordig een burgerlijke aangelegenheid. In de westerse landen ga je daarvoor naar het stadhuis waar je het huwelijk aanvraagt en laat registreren. De overheid ziet het daarbij als haar taak om dit aan de bewoners van de stad bekend te maken. Net als in de tijd van Boaz is op die wijze de hele stad getuige van het huwelijk. Daarnaast is het een zaak van bruid en bruidegom om zelf hun getuigen te kiezen die aanwezig zijn bij hun huwelijk. Vanouds hoopt men door middel van deze getuigen het huwelijk voor desintegratie te behoeden als de relatie onder spanning komt te staan. Noch in de oudheid, noch in de Bijbel zijn rechtsgeldige huwelijken een privé gebeurtenis tussen twee mensen. Elk huwelijk dat gesloten werd, was een zaak die de hele gemeenschap aanging. Vóór het sluiten van het huwelijksverbond was er nog geen formele band tussen de man en de vrouw; na het huwelijk was dat wel het geval.

¹⁾ Schafik Allam, *Some Pages from Everyday Life in Ancient Egypt*, Prism Archaeological Series 1 (Guizeh: Prism, 1985), 27, 35.

²⁾ Edwin M. Yamauchi, "Cultural aspects of marriage in the ancient world," *Bibliotheca Sacra* 135, no. 539 (1978): 245.

³⁾ *Ibid.*, 246